

Joanna Haynes

Τα παιδιά ως φιλόσοφοι

Μάθηση μέσω έρευνας και διαλόγου στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Πρόλογος-Μετάφραση: Γιάννης Τζαβάρας

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος του μεταφραστή</i>	11
<i>Πρόλογος στη δεύτερη αγγλική έκδοση</i>	19
<i>Ευχαριστίες</i>	21
Εισαγωγή	23

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Φωνές από τη σχολική τάξη	29
1. Συνομιλίες που προκαλούν τον στοχασμό	33
2. Αφήνοντας χώρο στα παιδιά για να συμμετέχουν	44

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Σκεπτόμενοι τις πεποιθήσεις μας	57
3. Μια «ξεχωριστή» προσέγγιση στον στοχασμό μέσω διαλόγου	61
4. Ποιο είδος στοχασμού διδάσκουμε;	77
5. Στοχασμός, δημοκρατία και πολιτικά δικαιώματα	97

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η διδασκαλία μέσω έρευνας και διαλόγου	107
6. Ενθαρρύνοντας την προσεκτική ακρόαση	111
7. Ο σεβασμός στις ιδέες των παιδιών	122
8. Χαλάρωση, διαλογισμός και σιωπή	132
9. Αίσθηση φιλοσοφίας	151
10. Δουλεύοντας με ομάδες διαφορετικής ηλικίας	167

11. Κρατώντας και επεκτείνοντας τα νήματα του στοχασμού	178
12. Προσχεδιάζοντας και παρακολουθώντας την πρόοδο της έρευνας	189

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Οι ωφέλειες από τη φιλοσοφία με παιδιά	203
13. Αναπτύσσοντας διδακτικές δεξιότητες μέσω της φιλοσοφίας . . .	207
14. Στοχασμός και μάθηση στο σύνολο του αναλυτικού προγράμματος	223
15. Τι καινούργιο μπορεί να φέρει η φιλοσοφία στη μάθηση των παιδιών;	238
<i>Βιβλιογραφία</i>	<i>251</i>
<i>Ευρετήριο κύριων ονομάτων</i>	<i>259</i>
<i>Ευρετήριο εννοιών</i>	<i>262</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Συνομιλίες που προκαλούν τον στοχασμό

Σχετικά με τον θάνατο και την απώλεια

Συχνά τα παιδιά μιλούν για τις εμπειρίες τους με έναν ειλικρινή κι εντυπωσιακό τρόπο. Επιζητούν να κάνουν την προσωπική τους γνώση συναφή με το υπό συζήτηση θέμα. Αυτό είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο όταν εξερευνούν μια έννοια όπως ο θάνατος. Στο παράδειγμα που ακολουθεί, τα παιδιά μιας τάξης δημοτικού σχολείου ανταποκρίνονταν σε ένα αφήγημα για μια χήρα και το σκυλάκι της, το *John Brown, Rose and the Midnight Cat* (Wagner, 1977). Όλα παρουσιάζονται ήρεμα και ασφαλή μέχρι που ένας μαύρος γάτος επισκέπτεται το σπίτι όπου ζει η χήρα Ρόουζ με τον σκύλο της. Είναι μια ιστορία που πραγματεύεται την απώλεια και την αλλαγή, τη ζήλια και την κτητικότητα.

Κατά τη συζήτηση ένα από τα παιδιά μιας τάξης μαθητών οκτώ έως έντεκα ετών υπέθεσε ότι ίσως ο σκύλος της γυναίκας να είχε πάρει τη θέση του νεκρού συζύγου της και ότι το πνεύμα του συζύγου είχε μπει με κάποιον τρόπο μέσα στον σκύλο. Στην ομάδα άρεσε η ιδέα ότι ο σύζυγος βρισκόταν μέσα στον σκύλο και ακολούθησε μια ζωντανή συζήτηση. Ο Στίβεν τούς καθήλωσε όλους όταν μίλησε. Αν και ήταν από τους μικρότερους στην τάξη, η φωνή του ήταν καθαρή και σίγουρη και η παρουσία του επιβλητική. Μας είπε ότι όταν πέθανε ο πατέρας του, πριν από μερικά χρόνια, το πνεύμα του πατέρα του μπήκε μέσα σε αυτόν. Καθώς μιλούσε, άγγιζε το στήθος του και με τα δυο του χέρια σαν να έδειχνε την καρδιά του. Είπε: «Έχω και τα μάτια του πατέρα μου. Και μπορώ να ακούσω τον πατέρα μου να μου μιλά και να μου λέει τι να κάνω».

Η υπόλοιπη τάξη έδειξε κάποιο δέος, αφενός σασιτισμένη και αφετέρου σκεπτική. Ίσως ήταν συγκλονιστικό που σκέφτηκαν πώς θα ήταν να έχεις έναν πεθαμένο γονιό. Συχνά μέσα στη σχολική τάξη οι ενήλικες είναι αναποφάσιστοι σχετικά με τη συμπεριφορά που θα τηρήσουν για ν' ανταποκριθούν σε τέτοιου είδους παιδικές αποκαλύψεις. Πώς συγκρίνεται αυτό που είπε ο Στίβεν με τη δική μας εμπειρία όταν πέθανε κάποιο πολύ κοντινό μας πρόσωπο; Ήταν η αποκάλυψη του Στίβεν ένα άνοιγμα προς εμάς για να μιλήσουμε ειλικρινέστερα για τις δικές μας αντιλήψεις σχετικά με τον θάνατο και την ψυχή; Ήμασταν βεβαίως πολύ περιέργοι και πρόθυμοι να κάνουμε ερωτήσεις στον Στίβεν. Μας είχε προσφέρει την ικανότητα να προχωρήσουμε πέρα από μια ανταπόκριση σε ένα αφήγημα, προς μια πολύ ευρύτερη έρευνα για το τι συμβαίνει όταν πεθαίνουμε. Ο Στίβεν είχε έρθει αρκετά πρόσφατα στην τάξη και μερικές φορές φαινόταν «ξένος». Μερικές φορές η συμπεριφορά του φαινόταν λιγάκι αλλόκοτη. Έδινε την εντύπωση ότι το μυαλό του ήταν αλλού, έστω και αν αυτός ήταν σωματικά παρών. Για κάμποσα λεπτά μετά τη συμβολή του στη συζήτηση σχετικά με τον θάνατο του πατέρα του, ο Στίβεν έγινε ένα είδος αυθεντίας. Κανένας άλλος δεν είχε την προσωπική γνώση που θα του επέτρεπε να μιλήσει με τέτοια ισχύ.

Σχετικά με την άρση των συγκρούσεων

Μια μέρα, πριν αρχίσει το μάθημα, ένα από τα κορίτσια της ίδιας τάξης με πλησίασε με ένα ερώτημα: «Τι θα έκανες αν είχες μια φιλονικία με μια φίλη και χαλούσε η σχέση σας;». Κάτι είχε συμβεί στην αυλή του σχολείου και δεν ήταν πια σίγουρη αν το κορίτσι που αυτή θεωρούσε καλύτερή της φίλη εξακολουθούσε να είναι η καλύτερή της φίλη. Θα πρέπει να είχαν εξαφθεί τα πνεύματα κατά τη φιλονικία. Το κορίτσι που μου το ανέφερε αυτό ένιωθε ολοφάνερα μπερδεμένη και προδομένη. Αν είχα απαντήσει αμέσως, ίσως να είχα προτείνει να μιλήσουν γι' αυτό και, όσο το δυνατόν γρηγορότερα, να ζητήσουν συγγνώμη η μια από την άλλη και να συμφιλιωθούν. Αυτό δεν συμβουλευόουν συνήθως οι ενήλικες τα παιδιά μέσα στο σχολικό περιβάλλον; Συχνά οι ενήλικες παίρνουν τα πράγματα ελαφρά και υποθέτουν ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των παιδιών

αίρονται μάλλον εύκολα. Ως εκείνη τη στιγμή δεν είμαι βέβαιη αν είχα ποτέ σκεφτεί σοβαρά άλλα ενδεχόμενα.

Αντί να δώσω μια άμεση απάντηση και να την καθησυχάσω ότι «όλα θα πάνε καλά», πρότεινα να θέσουμε το ερώτημα στην τάξη και να ζητήσουμε από τα άλλα παιδιά ν' απαντήσουν. Συμφώνησε. Όταν το κάναμε αυτό, ένα παιδί είπε: «Πρέπει να ζητήσεις αμέσως συγγνώμη». Δύο άλλα πρότειναν αποστασιοποίηση και ψύχρανση της σχέσης.

Με ευχαρίστηση ανακάλυψα ότι υπήρχε κάποια διάσταση εμπειριών και απόψεων μέσα στην ομάδα. «Δώσε της γροθιά στη μύτη!» ήταν η λύση ενός αγοριού. Αυτός μας εξήγησε ότι, εκεί που ζούσε η οικογένειά του πριν μετακομίσουν, το σπίτι τους είχε επανειλημμένα υποστεί διάρρηξη. Είχαν σπάσει παράθυρα και είχαν κάνει ζημιές στο αυτοκίνητό τους. Πρόσθεσε: «Η μάμά μου λέει ότι αν δώσεις σε κάποιον μια δυνατή γροθιά δεν ξανάρχεται». Η Λίντα, ένα από τα άλλα παιδιά, έκανε το σχόλιο ότι έτσι θα μπορούσαν να σκοτώσουν κάποιον χωρίς να το θέλουν. Σε άλλες περιπτώσεις η συμβουλή του αγοριού θα είχε προκαλέσει χάχανα. Αυτή τη φορά το επιχειρήμα του λήφθηκε σοβαρά υπόψη και αναγνωρίστηκε η ειλικρίνεια της ιστορίας του. Πρόκειται για ένα παράδειγμα που μας υπενθυμίζει ότι ίσως νομίζουμε πως ξέρουμε τις περιστάσεις της καθημερινής ζωής των παιδιών πέρα από το σχολείο. Στην πραγματικότητα, συχνά δεν ξέρουμε τίποτε από τις λεπτομέρειες και πολύ λίγα από τις εν γένει περιστάσεις. Όταν τα παιδιά παρουσιάζουν τον προσωπικό τους κόσμο στη συζήτηση, τονίζουν τις διαφορετικές και συχνά αντιφατικές κουλτούρες και αξίες που συνυπάρχουν. Καθώς μετακινούνται από το σπίτι στο σχολείο, βιώνουν συγκρουόμενες αξίες σε καθημερινή βάση.

Θυμάμαι ότι εντυπωσιάστηκα από τη διαπίστωση πως, στις περιστάσεις που περιέγραψε το αγόρι, η άμυνα σωματικού τύπου μπορεί πράγματι να είναι ο μόνος τρόπος για να αλλάξει η κατάσταση. Ποιος είναι ο σωστός τρόπος δράσης όταν κάποιοι άνθρωποι επανειλημμένα γίνονται θύματα άλλων; Είναι λάθος να ανταποδώσουμε όταν γίνεται αφόρητο το ότι μας επιτίθενται; Αποφάσισαν οι γονείς αυτού του παιδιού να δράσουν άμεσα σωματικά για να προστατέψουν τα παιδιά τους; Το αντεπιχείρημα που διατύπωσε η Λίντα μάς έκα-

νε να συνειδητοποιήσουμε την ηθική βαρύτητα και πολυπλοκότητα της στάσης που πήρε αυτή η οικογένεια.

Σχετικά με την πρόοδο και την επιλογή θεμάτων κατάλληλων για συζήτηση στην τάξη

Όταν γίνονται τακτικά συζητήσεις μέσα σε μια τάξη, τα παιδιά κάποιες φορές επιζητούν μια προσωπική συνάντηση με τον δάσκαλο για κάτι που τα απασχολεί και που θεωρούν ότι ίσως είναι σημαντικό για όλους. Μπορεί να θέλουν επιβεβαίωση ή άδεια για να θέσουν ένα ζήτημα, αλλά όχι μόνο αυτό. Τα παιδιά μπορεί να είναι προσεκτικά, ευαίσθητα ή πρόθυμα να συζητήσουν σημαντικά ζητήματα, όπως κάθε άλλη ομάδα ανθρώπων. Ιδού ένα απόσπασμα από συζήτηση μέσα στην τάξη με την Κάρεν, ένα εννιάχρονο κορίτσι.

Κάρεν: Μπορώ να σας μιλήσω ιδιαίτερα;

Δασκάλα: Εντάξει. Τι συμβαίνει;

Κάρεν: Δεν νομίζω πως είναι καλή ιδέα να σηκώνουμε τα χέρια μας και να περιμένουμε. Δεν μπορούμε απλώς να μιλάμε; Γιατί έχω ξεχάσει τι θέλω να πω όταν έρχεται η σειρά μου.

Δασκάλα: Αυτό είναι πρόβλημα. Αλλά, τότε, μερικά παιδιά μπορεί να μην πάνε ποτέ σειρά. Χρειάζεται να δοκιμάσουμε κάποια άλλη ιδέα.

Κάρεν: Μπορώ να σας ρωτήσω και κάτι άλλο;

Δασκάλα: Δοκίμασε.

Κάρεν: Μπορούμε να συζητήσουμε πάλι για τον Θεό την ώρα της φιλοσοφίας; Εσείς πιστεύετε στον Θεό;

Δασκάλα: Δεν είμαι σίγουρη. Εσύ;

Κάρεν: Ούτε κι εγώ. Είναι εύκολο να φαντάζομαι τον Θεό και τον Χριστό όταν ακούω ιστορίες. Αλλά μερικοί άνθρωποι είναι πραγματικά πειστικοί όταν επιχειρηματολογούν ενάντια στην ύπαρξη του Θεού.

Και τα δύο αποτελούν τρέχοντα αντικείμενα προβληματισμού για την Κάρεν και την ομάδα. Η κατ' ιδίαν προσέγγισή της δείχνει σεβασμό για τον αρμόδιο ενήλικα και μια επιθυμία να προβάρει τις σκέψεις της, ίσως πριν μπο-

ρέσει να τις θέσει προς συζήτηση στην ευρύτερη ομάδα. Ποιες ευκαιρίες έχουν τα παιδιά ώστε να προτείνουν τρόπους οργάνωσης των πραγμάτων ή τρόπους δουλειάς μέσα στη σχολική τάξη; Πόσο συχνά καλούν οι δάσκαλοι μια τάξη να θέσει τα δικά της ερωτήματα ή να επαναφέρει και να επανεξετάσει θέματα που υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικά; Είναι πάντοτε απαραίτητο να καθορίζει ο ενήλικας ή ο δάσκαλος ποια θα είναι η αφετηρία των ερωτημάτων;

Καθώς τα παιδιά αποκτούν αυτοπεποίθηση, αρχίζουν να διατυπώνουν δικά τους ερωτήματα, που τα θέτουν κατ' ιδίαν στον ενήλικα· αρχίζουν να εκτιμούν την ευκαιρία που τους δίνεται να συζητήσουν σημαντικά θέματα μαζί ως ομάδα. Ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο να θέτουν ερωτήματα που προκύπτουν από την ίδια τους τη ζωή. Το παρακάτω επεισόδιο, όπως και το ερώτημα της Κάρεν, προέκυψε καθώς η τάξη επρόκειτο να ξεκινήσει μια συνεδρία φιλοσοφικής έρευνας. Η Σούζαν είπε ότι ήξερε τι πραγματικά ήθελε να συζητήσει επειδή ήταν αυτό που την απασχολούσε περισσότερο, αλλά πίστευε πως αυτό θα ενοχλούσε κάποια άτομα. Επρόκειτο για ένα πρόσφατο επεισόδιο, όταν τα παιδιά έγιναν αυτόπτες μάρτυρες του ερχομού μέσα στην τάξη ενός ενήλικα σε κατάσταση ακραίας θλίψης και οργής. Δεν υπήρξαν ούτε ζημιές ούτε τραυματισμοί, αλλά μερικοί από τους παριστάμενους στενοχωρήθηκαν. Άλλοι ένιωσαν ότι απειλούνταν ή ήταν, το λιγότερο, αμήχανοι με την ενοχλητική συμπεριφορά του ενήλικα.

Ένα τέτοιο επεισόδιο θα μπορούσε να συμβεί οπουδήποτε. Τα παιδιά θα μπορούσαν να είναι παρόντα σε μια τέτοια οργισμένη συμπεριφορά ή να τη δουν στην τηλεόραση. Ίσως βίωσαν έντονη οργή ή στενοχώρια. Έτσι δεν θα νιώθαμε όλοι; Δεν υπήρχε αμφιβολία στο μυαλό μου ότι, αν προσπαθούσα να βγάλω νόημα από αυτό το συμβάν, αυτό θα ήταν διαφωτιστικό και καθησυχαστικό για τα παιδιά. Πολλοί ενήλικες παίζουν έναν ρόλο που τους κάνει να επιβάλλονται στα παιδιά. Τα παιδιά, φυσικά, ανησυχούν όταν βιώνουν άγρια και απρόβλεπτη συμπεριφορά από ενήλικες που βρίσκονται εκτός ελέγχου. Είναι κάτι που όλοι οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε. Τι μπορεί να βοηθήσει και τι μπορεί να περιορίσει την ικανότητα των παιδιών να κατανοήσουν τη συμπεριφορά των ενηλίκων, ειδικά όταν αυτοί συμπεριφέρονται με απρόβλεπτους τρόπους; Το αίτημα της Σούζαν δεν είχε τεθεί στην ολομέλεια αλ-

λά κατ' ιδίαν σ' εμένα. Η Σούζαν γνώριζε ότι επρόκειτο για ένα λεπτό θέμα. Ο θυμωμένος ενήλικας ήταν γνωστός σε όλους και σχετιζόταν με κάποια από τα παιδιά της τάξης.

Είχα ήδη δουλέψει με την ομάδα πάνω στην ανάγκη να σεβόμαστε τις εμπειρικές πληροφορίες και την ιδιωτική ζωή. Είχαμε ήδη αντιμετωπίσει την ανάγκη να βρούμε τρόπους συζήτησης πάνω σε τέτοια ερωτήματα χωρίς να χρησιμοποιούμε παραδείγματα που κατονομάζουν ή εκθέτουν ανθρώπους που γνωρίζουμε. Ρώτησα τη Σούζαν αν ένιωθε ότι θα μπορούσαμε να βρούμε έναν τρόπο να διερευνήσουμε τα ερωτήματά της με φιλοσοφικό τρόπο χωρίς ν' αναφερθούμε στο συγκεκριμένο περιστατικό. Μου είπε ότι το περιστατικό ήταν πολύ πρόσφατο και θα το αναγνώριζαν αμέσως· τα παιδιά της ομάδας μπορεί να ένιωθαν αμήχανα ή εκτεθειμένα. Πρότεινε να περιμένουμε. Οφείλουμε να εκφράσουμε την εκτίμησή μας γι' αυτό τον βαθμό ευαισθησίας και σοφίας στα παιδιά, αλλά όχι με σκόπιμο προστατευτισμό, ούτε με διάθεση σαχλού συναισθηματισμού.

Σχετικά με τη φαντασία

Σε μερικές συνεδρίες, πριν ξεκινήσει η φιλοσοφική συζήτηση, καλώ τα παιδιά σε ολιγόλεπτη σιωπηλή χαλάρωση με τα μάτια κλειστά. Αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο αν είναι φανερά κουρασμένα ή ανήσυχα. Η χαλάρωση τα βοηθά να κάνουν τη μετάβαση από άλλες δραστηριότητες στο να καθίσουν ήσυχα και να συγκεντρωθούν, να ακούσουν προσεκτικά και να μιλήσουν. Συχνά τα παιδιά θέλουν να μιλήσουν για τον τρόπο με τον οποίο περιπλανιούνται οι σκέψεις τους. Παραθέτω ένα παράδειγμα μιας τέτοιας περίπτωσης με τις περιπλανώμενες σκέψεις που περιγράφηκαν. Στο τέλος της ολιγόλεπτης χαλάρωσης μια οκτάχρονη ρώτησε αν μπορούσε να μιλήσει για τις σκέψεις της.

Κορίτσι: Ήμουν στον καναπέ κι ένας όμορφος άντρας ήρθε και με ανέβασε στο επάνω πάτωμα. Ήμουν ξαπλωμένη στο κρεβάτι μου κρατώντας το αρκουδάκι μου και αυτός βρισκόταν δίπλα μου.

Δασκάλα: Ακούγεται υπέροχο.

Κορίτσι: Δεν ήταν μαύρος.

Δασκάλα: Γιατί το λες αυτό;

Κορίτσι: Γιατί μου αρέσουν οι μαύροι.

Η εικόνα ενός μικρού κοριτσιού που μεταφέρεται στο υπνοδωμάτιό του από έναν όμορφο άντρα είναι υλικό από παραμύθια. Τι είναι λοιπόν αυτό που κάνει αυτό τον σύντομο διάλογο αξιοσημείωτο; Είναι εκπληκτικό ν' ακούμε ένα μικρό κορίτσι να εκφράζει τόση ευχαρίστηση και απόλαυση σε μια ονειροπόληση για έναν όμορφο άντρα; Απηχεί αυτή η απεικόνιση κάτι φανταστικό ή ένα στερεότυπο που αντλείται από τον κόσμο των ενηλίκων; Αυτή η σύντομη συνομιλία περιέχει τα σπέρματα μιας φιλοσοφικής έρευνας; Πώς αλλιώς θα μπορούσα να έχω απαντήσει; Πού ανήκουν όλα αυτά και πού μπορούν να μας οδηγήσουν;

Το Βιβλίο της Joanna Haynes εντάσσεται στο κίνημα Φιλοσοφία για Παιδιά, που υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία δεν είναι ένα σύνολο θεωριών αλλά μια δραστηριότητα η οποία μπορεί και πρέπει να ασκείται από παιδιά 4-12 ετών. Μπορεί να αφορμάται από ένα παραμύθι, ποίημα ή άλλο καλλιτέχνημα.

Η Joanna Haynes προσφέρει εμπειρικά παραδείγματα παιδιών που εργάζονται ως φιλόσοφοι και στηρίζεται σε έρευνες που διεξήγαγε σε ένα δημοτικό σχολείο της Αγγλίας. Αποδεικνύει επίσης ότι από μικρή ηλικία τα παιδιά είναι ικανά να συμμετέχουν σε έναν εκλεπτυσμένο διάλογο και σε ερευνητικές διαδικασίες. Το βιβλίο αποτελεί ιδεώδη αφετηρία για τους δασκάλους που ενδιαφέρονται να εισαγάγουν τη φιλοσοφία στην τάξη τους, καθώς παρέχει χρήσιμες ιδέες για την πρόκληση και τον συντονισμό φιλοσοφικών συζητήσεων με παιδιά.

*Η **Joanna Haynes** είναι λέκτορας Παιδαγωγικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Πλίμουθ της Αγγλίας, ενώ εργάζεται επίσης ως σύμβουλος και ιδιωτική εκπαιδύτρια συντονίζοντας μαθήματα φιλοσοφίας με παιδιά.*

ISBN 978-960-455-621-2

9 789604 556212

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4621